

TÜRK KAĞANLIĞI

YAYIN NO: 1078

TÜRK KAĞANLIĞI
Ahmet Taşağul

© Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
Sertifika No: 50417

1. Basım: Mart 2022

ISBN: 978-625-7201-78-0

Kapak: *Kenan Özcan*
Sayfa Düzeni: *Nurel Naycı*
Baskı-Cilt: *Çevik Matbaacılık*
Davutpaşa Cad. Besler İş Merkezi No: 20/18-19 Topkapı / İstanbul
Tel: (0212) 501 30 19
Kapak Baskı: *Şekil Ofset*

BİLGE KÜLTÜR SANAT

Nuruosmaniye Cad. Kardeşler Han No: 1 Kat: 1 34110 Cağaloğlu / İstanbul
Tel: (0212) 520 72 53 (Pbx) Faks: (0212) 511 47 74
bilge@bilgeyayincilik.com www.bilgeyayincilik.com

TÜRK KAĞANLIĞI

AHMET TAŞAĞIL

Prof. Dr. Ahmet Taşığıl

1964 yılında İlyasköy/Çiftlikköy-Yalova'da doğdu. İlkokulu köyde bitirdikten sonra orta ve lise öğrenimini İzmit Mimar Sinan Lisesi'nde tamamladı. Arkasından 1981-1985 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde okudu. Mezuniyetini takiben Tayvan'a Çince öğrenmek ve Türk tarihine dair araştırmalar yapmak üzere gitti. Dönüşünde 1987'de Mimar Sinan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde araştırma görevlisi oldu. Yüksek lisans ve doktora çalışmalarını İstanbul Üniversitesi Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı'nda yaptı. 1992'de yardımcı doçent, 1995'te doçent, 2000'de profesör oldu. 1997 yılından başlayarak Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Moğolistan, Güney Sibirya ve Çin'de saha araştırmalarında bulundu. Bilimsel çalışmalarının ağırlığı İslam öncesi Türk tarihi olmakla birlikte geçmişten günümüze Orta Asya Türk tarihi üzerinedir. Yayınlanmış pek çok kitabı ve 200'e yakın ulusal ve uluslararası bilimsel çalışması vardır.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	8
ÖNSÖZ	9
GÖK TÜRK TARİHİNİN TAŞIDIĞI ÖNEM	13

I. GÖK TÜRK KAĞANLIĞI

Gök Türk Hanedan Boyunun Kökenleri	19
Gök Türk Kağanlığı'nın Kurulduğu Sırada Komşuları	20
Tarih Sahnesinde Kesin Görünme	21
Türk Kağanlığı Bağımsızlığını Kazanıyor	22
Gök Türklerin Yaşayışı Hakkında	24
Bumın'ın Kaderi	25
Mukan'ın Karakterinin Analizi	26
Kağanlığın Zirveye Ulaşması	27
Orta Asya Birliğinin Sağlanması	28
Çin Seddi'nde Tamirat	29
Tibet'e Doğru Sefer	30
Gök Türkler Çin İçlerinde	30
Ötüken'de Doğal Felaketin Kağana Karar Değiştirtmesi	32
Çin'de Türk Kolonisi	33
Uluğ Kağan Unvanını Alan Taspar	34
Yanlı Vasiyet ve Milletten Uzaklaşma	35
İstemi Yabgu ve Batı tarafı	36
İstanbul'a Orta Asya'dan İlk Gök Türk Elçisi	39
Bir Casusun Çılgın Faaliyetleri	42
Hazırlanan Stratejinin Esası	43
Kağanlığın İkiye Bölünmesi	43
İşbara'nın Düzenlediği Büyük Saldırıları	44
Kıtlığın Getirdiği Çaresizlik	45
Dış Tahriklerin Sonucu İç Savaşların Patlak Vermesi	45
Çin'in Üstünlüğünü Kabul Ediş	46
Alnından Vurulan Kağan	48

Çin'in Üstünlüğüne Son	49
Kağanın Yeğeninin Çin ile İşbirliği Yapması	50
Boyların İsyanı ve Sulara Zehir Akıtılması	50
Babasına Benzemeyen Kağan	51
Yenilmeyen Ama Zehirlenen Kağan	53
İl Kağan'ın Hataları ve Devletin Yıkılışı	54
BATI GÖK TÜRK KAĞANLIĞI	55
Batı Yönünde Yayılma	56
Doğuda Hüsran ve Yeniden Toparlanma	57
T'ung Yabgu Kağan'ın Başarılı İdaresi	58
İran'da Üstünlük	61
GÖK TÜRK ÜLKESİNDE KARIŞIKLIK SÜRECİ (630-681)	61
Bilge Kağan'a Göre Yıkılışın Sebepleri	62
Kağanlığı Kaybeden Milletin Çine Düştüğü Durum	63
Esir Gök Türklerin Yerleştirilmeleri Meselesi	65
Çin Başkentinde İsyan	66
Sir Tarduşların Başarısı	68
Bağımsızlığını İlan Eden Ch'e-pi Kağan	69
Doğu Gök Türk Ülkesinde Çin Kontrolü	69
Batıda İstikrarsızlık ve Yeni Örgütlenme	70
Bağımsızlık İçin Can Veren Beyler	71

II. GÖK TÜRK KAĞANLIĞI

Kutlug Kağan'ın Stratejik Hareketi	73
Hangay Dağlarının ve Ötüken'in Gizemi	74
Tonyukuk'un Çin'den Kaçıp Kutlug'a Katılması	76
Halk Gücünün Artması	77
Hedefe Ulaşan Askerî Planlar	78
Esir Türkler İçin Mücadele	79
Kapgan Kağan ve Yükseliş	80
Çin'in Baskı Altına Alınması	82
Esir Türklerin Kurtarılmasına Devam	82
Yenisey Boylarının Kağanlığa Bağlanması	83
Kağanlığın Artan Gücü	83
Çin'in İç İşlerine Müdahale	84
Genişleyen Kağanlıkta Yeni Örgütlenme Yapılması	86
Batı Türkistan'a Askerî Sefer	87

Yeniden Çin'e Akınlar	88
Sibirya'ya Sefer	88
Çin'e Uygulanan Baskı	88
Tonyukuk Batıda İlerliyor	89
Kapgan Kağan Çin'e Karşı Yine Atakta	90
Boy İsyanlarının Patlaması	91
İsyanların Bastırılması	92
Çinli Generallerin Yenilgiye Uğratılması	94
Kapgan Kağan'ın Milletine Karşı Tutumunu Değiştirmesi	95
Ötüken'de İhtilal	97
Kazandığı Askerî Başarılar	99
Zaferden Zafere Koşan Kumandan Kül Tegin	100
Bilge'nin Kağan Olması	102
Türgişlerin Güçlenmesi	103
Kağanlık Sonrası Bilge	104
Kağanlıkta İç Düzenin Sağlanması	105
Karluk Halkının İlginç Sevinci	106
Tonyukuk'un Bilge'ye Engel Olması	106
Bilge Kağan'a Karşı Büyük İttifak	107
İlk Hamle	108
Tonyukuk'un Mükemmel Stratejisi	109
Bilge'nin Kişiliği	110
Tonyukuk'un Bilgece Müdahalesi	112
Birbiri Ardına Kazanılan Zaferler	114
Gök Türk Liderlerinin Analizi	114
Kül Tegin'in Ölümü ve Cenaze Töreni	115
Bilge Kağan'ın Zehirlenmesi	117
II. Gök Türk Kağanlığı'nın Yıkılış Süreci	118

GÖK TÜRK KAĞANLIĞI'NDA TEŞKİLAT VE SOSYAL YAPI

Hükümdarlık Makamı	126
Meclis	128
Hükümet	130
Yargı ve Hukuki Cezalandırma	132
Özel Hukuk	132
Yabancı Milletlerin Durumu	134

ÇİN KAYNAKLARI	139
BİBLİYOGRAFYA	140

KISALTMALAR

CS	: Chou Shu
CTS	: Chiou T'ang Shu
HTS	: Hsin T'ang Shu
Pien-cheng	: Pien-cheng Yen-chiou Suo Nien-pao
PCS	: Pei Ch'i Shu
PS	: Pei Shih
SS	: Suei Shu
TC	: T'ung Chih
TCTC	: Tsu-chih T'ung-chien
TFYK	: Ts'e-fu Yüan-kuei
TT	: T'ung Tien
WHTK	: Wen-hsien T'ung-k'ao

ÖNSÖZ

Dünya tarihi MS 6 yüzyılın ortalarını yaşadığında Türk adı Orta Asya bozkırlarında yaygın bir şekilde kullanılır hâle geldi. Çünkü Türk kökenli halklar birleşerek bir kağanlık meydana getirmişlerdi. Türk adı bilinen tarihte ilk defa resmî devlet adı olarak kullanılmaya başlanmıştı. Bundan dolayı Büyük Okyanus'tan Akdeniz'e kadar bütün komşularının kaynaklarında Türk sözü çok açık bir şekilde millet ve devlet adı olarak yer alırken Orta Asya için de Türkiye ya da Türkistan kavramları ön plana çıkıyordu. Takip eden süreçte dünya tarihinin gelişimine paralel olarak Türkler hakkındaki bilgiler çoğaldı. Nihayet günümüze Türk Dünyası şeklinde ulaşmayı başardı. Söz konusu devirde Balkanlar ve Karadeniz kuzeyindeki dağınık boylar haricinde bütün Türk kökenli halkların birleştiği bir siyasi kuruluş ortaya çıkmıştı. Neticede meydana gelen siyasi örgütlenmenin ya da başka bir ifade ile birleşmenin adı "Türk Kağanlığı" dır.

Bu konuda daha önce yayınladığımız eserlerde 19. yüzyılın sonundan itibaren özellikle ülkemizde yaygın bir şekilde kabul gören Gök (Kök) Türk kullanımını tercih ettik. Ancak, burada kitap başlığı olarak Türk Kağanlığı ifadesini seçtik. Amacımız dünyada yaşamış ve hâlen yaşamakta olan Türk kökenli insanların tarihini anlamakta kilit konumundaki bir dönemin daha kolay anlaşılmasını sağlamaktır.

MÖ 3 binlerden itibaren varlığını tespit ve takip edebildiğimiz Türklerin kendi adlarıyla kurdukları kağanlıkları nihayet yükselmeye başladı. Asya'nın derinliklerinde ve Avrupa'nın içlerinde farklı isimlerle birçok irili ufaklı devletler kuran halk kendi adıyla bir siyasi kuruluş meydana getirmişti. Altay Dağlarının güney eteklerinde yaşayan A-shih-na boyunun lideri

Bumın, bağlı olduğu devleti yıkararak İl Kağan unvanını almış, bağımsız Türk Kağanlığı'nı ilan etmişti. İşte, bundan sonra bütün yerli ve yabancı kaynaklarda Türk Kağanlığı ya da Türk İli adıyla anılacaktır.

Başka bir ifadeyle uçsuz bucaksız bozkırlarda dağınık hâlde yaşayan diğer Türk kökenli boylar bir araya gelerek kurumsal bir devlet meydana getirdiler. Altı yıl içerisinde Kore'den Karadeniz'e, Tibet'ten Sibirya'nın derinliklerine uzanan sahaları kaplayan bir kağanlık ortaya çıktı. Merkezi Ötüken idi. Ancak, Bumın Kağan kardeşi İstemi Yabgu'yu Tanrı Dağlarına gönderip batı tarafının yönetimiyle görevlendirdi. Neredeyse bütün Türklerin birleştiği bir kağanlık hâline dönüşmüştü. Kader ağlarını Türk Kağanlığı için de ördü. 582 yılında doğu ve batı olmak üzere ikiye ayrıldılar. Her ikisi de bağımsızlıklarını sürdürdülerse de Doğu Türk Kağanlığı 630'da, Batı Türk Kağanlığı 659'da Çin esaretine girdi.

Her ne kadar Çinliler tarafından yeni eyaletlere bölünseler de Türk kökenli halkların içindeki bağımsızlık ateşi hiç sönmedi. 679'da Çin'e karşı başlayan isyan hareketleri kısa zamanda kitlesel hareketlere dönüştü. İlk iki bağımsızlık hareketi hedefe ulaşmasa da üçüncüsü Ötüken'in güneyinde sağlam bir şekilde tutundu. Hareketin lideri Kutlug Kağan, Bilge Tonyukuk'un da kendine katılmasıyla bağımsızlığa kavuştu. İç ve dış düşmanları dize getirerek elde ettiği başarıları sürdürebilir hâle getirdi. Sonrasında esir Türkler kurtarıldığı gibi Kağanlık eski gücüne kavuştu. Daha sonra başa geçen Kapgan Kağan döneminde de güçlü konum sürdürüldü. Ancak, dışarıdan Çinlilerin soğuk savaş taktikleri uygulamaları üzerine çıkan boy isyanları zayıflamaya yol açtı. Bilge Kağan ve Kül Tegin'in olağanüstü gayretleri sayesinde Kağanlık toparlanabildi. Bunda Bilge Tonyukuk'un da verdiği emekler mutlaka dikkate alınmalıdır. Bilge Kağan'ın ölümünden sonra başlayan karışıklıklar 745'te Kağanlığın sona ermesine yol açtı. Yerini alan Uygur Kağanlığı ise yaklaşık yüz yıl aynı geleneği sürdürdü. Sonrasında Türk tarihinin ağırlık merkezi Batı Türkistan'a kaydı. Zaten uçsuz bucaksız bozkırlarda yaşayan diğer boylar bağımsızlığın tadına varmışlardı.

Bundan sonra Ön Asya ve Doğu Avrupa çok sayıda Türk kökenli devletin yükselişine sahne oldu. Bazen üç kıtada olmak üzere 21. yüzyıla ulaşan boyların her biri günümüz dünyasında kendine yer edinmektedir. Diğer eserlerimizde de vurguladığımız gibi son derece geniş alana yayılan, bilinen insanlık tarihinin en eski devirlerinde izlerine rastlayabildiğimiz Türk kökenli halkların tarihini anlamak için bütüncül bir yaklaşımla bakmaktan başka çare yoktur. Bütün Türk Dünyasının geçmişini ve çağdaş durumunu anlamanın yolu Türk (Gök Türk) Kağanlığı'nı bilmekten geçer. Başka bir ifadeyle 6-8. yüzyıllar arasında oluşan Türk Devlet Modeli, 21. yüzyılda bütün Türk tarihini öğrenmemizi sağladığı gibi geleceğini çizmeye de katkı sunar.

Bu çalışmada Türk Kağanlığı'nın siyasi ve sosyal yapısı üzerinde orijinal kaynaklara dayalı olarak bir değerlendirme yapmaya çalıştık. Katkılarından dolayı Bilge Kültür Sanat Yayınları sahibi kıymetli arkadaşım Adnan Mecid Yüksel'e teşekkürlerimi sunarım.

Prof. Dr. Ahmet Taşağıl

GÖK TÜRK TARİHİNİN TAŞIDIĞI ÖNEM

Kurdıkları kağanlığın adından dolayı Gök Türkler, Türk milletine ad verme şerefini kazanmıştır. Türk sözü devlet ve millet adı olarak tarih sahnesinde belirgin bir biçimde yer almış, komşuların hafızalarında yaşayarak günümüze kadar devam etmiştir. Gök Türklerin tarihi bağımsız devlet olarak yaklaşık iki yüz yıl sürmüş, siyasi varlıkları yıkılışlarından sonra yine iki asır devam edebilmiştir. Toplamda 400 yıl tarih sahnesinde var olduklarını söylemek mümkündür. Bununla birlikte Türk kökenli toplulukların tarihini anlamakta Gök Türkler kilit rol oynar. Türk milleti ve kültürü Gök Türk döneminde her bakımdan sistemli bir şekilde ortaya çıkmış, bir bakıma günümüze kadar Türk tarihine yön vermiştir. Aslında, onların tarih sahnesine çıkmasından önce de Türk milleti ve dolayısıyla tarihi vardı. Türk kökenli topluluklar, Asya ve Avrupa olmak üzere, iki kıtada farklı adlar altında devlet ve benzeri siyasi kuruluşlar meydana getirmişlerdir. Ancak, Türk adının, dilinin, kültürünün yabancı devletler tarafından tanınıp yaygın hâle gelmesi tamamen Gök Türkler sayesinde olmuştur. Bunun yanında aşağı yukarı bütün Türk boylarının bir devlet hâlinde birleşmesinin sağlanması dikkat çekici bir özelliktir.

Onların yıkılışından sonra kurulan bütün devletler, beylikler ve topluluklar Gök Türklerin izlerini taşır. Nitekim Türk, Türkmen, Tork, Türkiye gibi isimler yabancı milletlerin hafızalarına kazınmış, en sonunda günümüze ulaşmıştır. Bu yüzden, Gök Türk tarihi 250 yıl önce Batı ilim âleminde önem kazanmış ve zamanımıza kadar sayısız araştırmalar yapılmıştır. 1990'ların başında Türk Dünyasının büyük bir kısmının bağımsızlığa kavuşması bütün dünyanın dikkatini çekmiştir. Bu durumda Gök Türklerin